

Miért fontos a bevásárlóközpontban és a családtervezésnél a verstan?

ÉLETSZAGÚ MEGKÖZELÍTÉS AZ ÖNISMERET FEJLESZTÉSÉVEL ÉS
OSZTÁLYEPOSZ-TÖREDÉKKEL

A legtöbb magyartanár, diák és érettségizett szülő egyszerre rezzen össze, ha meghallja a verstan szót. Mindegyiküknek eszébe jutnak a szótagok, a verslábak, a sorfajták, majd a felezővalahányasok. Néhányan tapsolták, néhányan vonalkázták a szöveggyűjteményben, mások röpdolgozatot írtak jambusokból és daktiluszokból. Majd megelégedtek azzal, hogy ezt letudták kilencedikben, de amikor le kellett porolni a tudásukat tizedik és tizenegyedik osztályban Kölcseynél, Berzsenyinél vagy Petőfinél, még mindig szorongtak tőle.

A tanár attól tarthat, hogy nem elég ennyi a diákok motiválásához, úgy érezheti, ennek tanításához kevés a módszertan. A diák attól retteghet, hogy megint bemagolja, megint elfelejti, és ráadásul az egésznek semmi köze az élethez, fölösleges tudás. A szülő meg biztatja gyermekét, hogy nekünk is be kellett bifláznunk, neked is túl kell esned rajta, akár egy náthán. Érettségi után kigyógyulhat belőle mindenki – lát szólag. Pedig a verstan antitestjei ott vannak bennünk, hogy immunisak maradjunk a világ ritmustalanságára.

A szülő és a diák ma már magyarázatokat vár. Miért kell verstant tanulni? Mire lesz ez jó az életben? Ha a tanár azzal kerüli meg a választ, hogy „mert ez a tananyag”, akkor maga sem érti, miért fontos az, amit tanít. Hiszen a verstan maga a mindennapi nyelv, annak ritmusa, a jó hangzás, a kellemes mondat. Aki – akár reflektálatlanul is – igazodik a beszéd ritmusához, verstant működtet, akkor is, ha elfelejtette a szpondeusz vagy az anapestusz fogalmát. Ez egyébként bármikor kikereshető, tehát verstanból puskázni természetes.

Ha létezett egyáltalán Homérosz, akkor biztosan használt puskát a hexameterhez, ami egy idő után rutinná vált, mint autószerelőnek az olajcsere. De ugyanez képzelhető el Vörösmarty Mihályról is, amikor a *Zalán futását* írta. Ott lehetett mellette kijegyzetelve a sok versláb, majd egy idő után már nem kellett használnia, akár Devecseri Gábornak a nagy görög eposzok fordítása során. Akkor miért kényszerítjük a gyerekeket, hogy jobbak legyenek Homérosznál vagy Vörösmartynál? Kik vagyunk mi, tanárok, szülők, tantervkészítők, hogy ezt a lécet ilyen magasra tesszük? Ezzel csak elidegenítjük a diákot, a leendő szülőt a verstantól. Miközben valahogyan meg kell nyerni őket az ügynek. Mert a jövőjük múlhat rajta.

Már egy bevásárlóközpontba lépve is azt olvassuk: „Áfás számlaigényét, kérjük, előre jelezze!” Nyelvtanilag indokoltabb lenne a mondatot a következőképpen szerkeszteni: „Kérjük, jelezze előre áfásszámla-igényét!” Ez utóbbi forma udvariasabb, hiszen elől szerepel a kérés. Ráadásul közbeékelés sincs benne, amely megtörné a mon-

datszerkezetet. Mi mégis a bonyolultabb megoldást használjuk a hipermarketekben. Miért? A ritmus miatt. Mert az „Áfás számlaigényét, kérjük, előre jelezze!” mondat egy hexameter (szpondeusz, daktilusz, szpondeusz, daktilusz, daktilusz, szpondeusz). Az utolsó versláb valójában rövid lenne, de tegyük fel, hogy a következő vásárlóhoz intézett mondat első hangja hosszúvá teszi.

Szóval az életnek mégiscsak van valami köze a verstanhoz? Kétlem, hogy a hipermarketekben hexameterre törekedtek volna, mégis az lett ebből a tájékoztató szövegből. Talán azért, mert tudattalanunk így szocializálódott. Talán azért, mert a ritmusra való igényünk egy adottság, amelynek igyekszünk megfelelni, és amelyet ösztönösen használunk.

Bevezetés a szépirodalmi családtervezésbe

Egy magyartanárnak nem szabad megfélekednie arról, hogy diplomájából adódóan leginkább ő rajong az osztályban a szépirodalomért. A többiek legfeljebb nyitottak arra, hogy hasonló helyzetbe kerüljenek, de ehhez mindenképpen fel kell kelteni az érdeklődésüket, és bizonyítani kell számukra, hogy az irodalom nem kizárólag halott emberek ma már unalmas kedvtelése volt. A diákokat nem szabad minden esetben megijeszteni az óra témájával. Néha az jelenti a legnagyobb gondot, ha a tábla közepére felírjuk: *Verstan vagy Eposzi kellékek*. Általában – irodalom esetében – jobb, ha a diák kezdetben azt sem tudja, miről van szó. Így nagyobb benne a kíváncsiság és a feszültség. Igazán motiválttá akkor válhat, ha saját magát kezdi el vizsgálni az irodalmi laboratóriumban, ahol két szeme lesz a mikroszkóp. Érdemes például azzal kezdeni, hogy mindenki térképezze föl, milyen szótagok és verslábak találhatóak a nevében. Ez egy igen egyszerű bemelegítő feladat.¹

Mivel középiskolába érkezve a hosszú és rövid szótagokról, a szpondeuszról, a daktiluszról és a hexameteréről már van fogalma a diákoknak, ezért a többségnek remélhetőleg csak ismétlés ezek említése.² Ennek felelevenítésére is érdemes tíz percet szánni, és a táblára felírni vagy kivetíteni a legfontosabb kritériumokat a szótag hosszúságának eldöntéséhez. Ugyanígy fontos, hogy a leggyakoribb verslábak is láthatóak legyenek (akár a diákok mobilján), hiszen az alkalmazott tudás az élménnyel összekapcsolva sokkal tartósabb, mint bármely ismeretnek tevékenység és érzelmi impulzus nélküli betaliczkázása a rövid- és a hosszútávú memóriába.

A saját nevek verstani feltérképezése után egy összetettebb műveletet igénylő feladattal folytathatjuk. Kérjük arra a diákokat, képzeljék el: születik egy lány- és/vagy egy fiúgyermekük, aki a vezetéknevüket viszi tovább (függetlenül attól, hogy leendő apákról vagy anyákról van szó), majd válasszanak a vezetéknev mellé egy jól hangzó

¹ Ötleteim kidolgozása során sokat merítettem Horváth Viktor *A vers ellenforradalma* (Magvető, Budapest, 2014) című munkájából, amely főként egyetemi szemináriumok résztvevőinek tartalmaz módszertani ötleteket. Mivel a könyv bonyolultabb gyakorlatokat tartalmaz, mint amelyeket egy középiskolai irodalomóra verstani résznél használni lehetne, ezért az ott található ötletek inspirációként szolgáltak számomra, egy az egyben konkrét feladatokat nem emeltem át.

² A 2020-as Nemzeti Alaptanterv 6. osztályban a Hősök az irodalomban témakörön belül várja el a verstani alapismeretek elsajátítását (hosszú, rövid szótagok, szpondeusz, daktilusz, hexameter fogalma). A diákok többsége feltételezhetően ettől kezdve szorong a verstan és az időmértékes verselés hallatán.

keresztnevet. Ez már lehetőséget teremt a beszélgetésre, amely arra épülhet, mitől lesz jó hangzású egy születendő gyermek neve. Ha úgy hozza a helyzet, nyugodtan vitát nyithatunk, beszélgetést kezdeményezhetünk arról, milyen esetben, miért és hogyan viheti tovább az anya nevét a születendő gyermek, vagy más megközelítésben: mikor kapja a fiúgyermek az apa vezetéknévét. Ez kissé eltérít minket a verstantól, ahová következő órán visszakanyarodhatunk.

A nyelvtanórán előkerülő alliterációtól kezdve a szóhangulatig számos kapcsolódási pontot rejt a névtervező feladat, és érdemes élni ezzel a lehetőséggel, hiszen a világ nem tantárgykból áll, hanem kérdésekből és problémákból. Sőt verstant akár nyelvtanórán is tanulhatunk a hangtani résznél, amikor a hosszú és rövid, magas és mély magánhangzókról, annak hatásáról beszélünk. Ezzel megalapozzuk a későbbi stilisztikai tanulmányokat (a szóhangulatról szóló részt), és fejlesztjük a szépérzékét, ízlést formálunk.

A nyelvtanhoz hasonlóan kapcsolódhatunk az etikaórán felmerülő kérdésekhez is, például ahhoz: szükséges-e, hogy az ember családban éljen? Mit jelent egyáltalán a család? Hogyan készülhetünk fel a családi életre? Fontos-e gyereket vállalni? Aki így döntött, mi befolyásolhatta? Számos olyan kapcsolódási pontot felvet ez a jövőbe tekintő verstani feladat, amely fontosságával súlyt ad a magyaróráknak is. Ezek megvitatása látszólag eltéríti a tanárt a témától, valójában érzelmekkel és tartalommal tölti fel a feladatot.

Ha a névválasztásról szóló beszélgetés során eljutunk a ritmusig, akkor érdemes a felismerés (jé, találtam a nevemben egy daktiluszt) és az alkalmazás (úgy tudtam alakítani a nevet, hogy szabályos versláb jöjjön ki) szintjéről a kritikai megközelítés (miért jó ez nekem) terepére is lépnünk. Ekkor már elég energiát fektetettek a diákok a beszélgetésbe, hogy kíváncsiak legyenek, mire megy ki ez az egész.

Fontos megjegyezni, hogy a ritmus csak egyik aspektusa a megfelelő névválasztásnak, és mindenképpen érdemes hangsúlyozni, hogy nincs tökéletes lüktetésű név (pontosabban: sokféleféleképpen lehet tökéletes vagy megfelelő egy választott név). Ráadásul a jó hangzáson kívül számos olyan szempont lehetséges, ami felülírja ezt. Akár személyes példákat is említhetünk, hiszen a diák csak akkor nyílik meg előttünk, ha mi is őszinték vagyunk vele, és engedjük, hogy beelásson a személyiségünkbe. Egy irodalomórán ez különösen fontos, hiszen intim érzelmeket is megoszt a diák a tanárral, és ez csak úgy lehet hiteles, ha a tanár is a megfelelő mértékben megnyílik. Ilyen esetben szoktam elmesélni, hogy nagyobb lányom (Anna) dédmamája után kapta a nevét, aki éppen akkor halt meg, amikor őt vártuk. A névválasztás gesztusa itt felülírt minden ritmikát, és ez így volt rendjén. Viszont a Boldog Anna Zoé így is kellemes lüktetésűre sikerült. Ez szerencsés véletlennek tekinthető, hiszen szándékunkat az sem változtatta volna meg, ha ez másképp lett volna.

Mivel az irodalomóra bizalmas gondolati viszonyt teremt tanár és diák között, az ilyen feladatoknál csak attól a tanulóól érdemes a csoporttal való megosztást kérni, aki ezt önként vállalja. Miután néhány példán (akár a saját nevének értelmezésén) keresztül a tanár bemutatta, hogyan kell a verslábakat elkülöníteni, akkor mindenki önállóan értékelheti a saját munkáját. Ha pedig valaki nem szeretne részt venni a feladatban, az is jelzésértékű lehet (persze ez óvatosan kell bánni, mert elképzelhető, hogy a diák szerencsétlen körülmények együttállása miatt visszakozik, és nem személyiségéből fakad az ellenállás). Szükséges esetben bevonható az osztályfőnök, az iskolapszichológus vagy a mentálhigiénés asszisztens, aki feltérképezheti, honnan

fakad ez az elutasítás a diák részéről. Jó, ha tudjuk, egy magyaróra akkor is irodalomterápia, ha mi nem annak szánjuk. Itt felszínre bukkanhatnak olyan rejtett érzelmek, attitűdök, amelyek más órákon a felszín alatt maradnak, hiszen egy cosinustételnek talán nincs akkora hatása egy diák lelki életére, mint annak a mondatnak: „Tiszta szívvel betörök, / ha kell, embert is ölök.”

A verslábak, a ritmus sokszínűsége lehetővé teszi, hogy mindenki felfedezze névválasztásában a harmóniát. Lesz, akinél a szpondeuszok, akad, akinél a jambusok hátrózzák meg a nevet. Másoknál vegyes lesz a képlet, és ez elsőre akár ijesztőnek is tűnhet. A tanár feladata, hogy felismertesse a sokszínűségben rejlő sokfajta szépséget. Ezt számos példán keresztül bemutathatja, de talán itt is célravezető a személyesség.

Ebben az esetben is saját nevemet és kislányomét szoktam használni. A Boldog Zoltán ugyanis elég ellentmondásos, mégis harmonikussá olvasható név. Első hallásra talán viccesnek, vidámnak tűnik, de valójában négy hosszú szótagból áll, amely két szpondeuszt alkot. Ez a tény és a csupa mély magánhangzó inkább komorrá és komolyá teszi a hangzást, lassúvá, elnyújtottá a kiejtést. Elég nagy feszültség keletkezik tehát a „Boldog” vidámnak tűnő szóhangulata és a szó ritmusa között, amelyre rásegítenek a mély magánhangzók. Ez az ambivalencia azonban önmagában nem pozitív vagy nem negatív, hanem egy lehetőség. Egy olyan helyzet, amikor a komoly eleganciába egy kis humor vegyülhet. Úgy érdemes ezt elképzelnünk, mint egy elegáns zakót egy visszafogott árnyalatú, mégis sportos pólóval. Talán elfogadják ezt tőlünk, talán nem, de azon a napon, amikor erről beszélünk, érdemes így öltözködnünk.

A saját példa lehetőséget teremt arra, hogy a diákok névalkotásainak ismertetése során kitérjünk arra, milyen szerepük lehet a hosszú és rövid szótagoknak a hangulatteremtésben. Nem kell bonyolult konstellációkra gondolni, elég arra utalnunk, hogy a rövid szótagok pörgőssé, lazává teszik a nevet, míg a hosszú szótagok inkább lassúvá, komollyá. Ehhez – ahogy a fenti névelemzésnél is láthattuk – hozzájárulnak a szóhangulatot befolyásoló egyéb tényezők is (magánhangzók magassága, mélysége, a szó jelentése). Akár metaforizálhatjuk is a feladatot. Ki érzi sportautónak, ki érzi túramotornak, ki érzi roboгонak a választott nevet? Ki milyen más közlekedési eszközhöz hasonlítaná a nevének a ritmusa alapján?

A verstan és az önértékelés

Verstant bifláztatni olyan, mint szakácskönyvet magoltatni: nagyrészt értelmetlen. A jó receptek a sokadik készítés után úgyis az ember fejébe égnek, és ha mégis elfelejtenék egy-két részletet, bármikor leemelhetem a polcra a segédletet. Könyvből sem szégyen főzni, én is gyakran így teszek, és néha gyakorlott háziúrként is át kell ismételnem, kell-e szerecsendió a batátakrémlésbe, és ha igen, mennyi. Arra is rá kell néznem időnként, pontosan hogyan lüktet az ionicus a minore. Az a tudás, amit nem használunk, megkopik. És ha csak nem vagyunk költők, akkor ritkábban figyelünk a verslábakra.³

³ Tanároknak ajánlom a rengeteg kortárs példával dolgozó oktatási segédletet, Csehy Zoltán és Polgár Anikó *Gyakorlati magyar verstan* (Univerzita Komenského Bratislave, Pozsony, 2018) című munkáját, amely elektronikus formában is elérhető: https://fphil.uniba.sk/file-admin/fif/katedry_pracoviska/kmj/CSEHY_POLGAR_verstan..pdf [Utolsó megtekintés: 2021. december 18.]

A verstan egy segédegyenes az élethez. Ne féljünk használni, mert jobb lesz vele, mint nélküle! Éppen azért kell kijelölni olyan fontos célokat, mint az önismeret, a jövőkép formálása vagy a közösségépítés.

Az eposzi kellékekhez érkezvén, amikor megismertetem a diákokat az *epitheton ornans* (állandó jelző) fogalmával, először arra kérem őket, válasszanak maguknak egy olyan belső tulajdonságot, amely megítélésük szerint személyiségükről sokat elárul, és stabil, régóta jelen lévő jellemvonásuknak gondolják. Ez a feladat szembesíthet minket a diákok önértékelésével, és szélsőséges esetben hamar megmutatja, ha valakinek ilyen jellegű problémái vannak. De abban is támaszt nyújt a tanárnak, hogy jobban megértse az osztályteremben ülőket, és így személyre szabottabban tud bánni a diákokkal, iránymutatást kaphat a differenciáláshoz.

Egy ilyen feladat során a kilencedik osztályban ülő két Boglárka különböző jelzőket választott a keresztnévé elé. Egyikük Őszinte Boglárka, a másikuk Stílusos Bogi lett, és ebben az esetben a becéző formának is jelentősége lehet. A nevek elkészítése után mindenkint megkértem, hogy értékelje verstani szempontból a választott nevet, és térjen ki arra is, milyen egyéb tényezők befolyásolják a szóhangulatot.

A megbeszélés során arra jutottunk, hogy Őszinte Boglárka nevében a hosszú szótagok dominálnak, és a becézés elmaradása is eleganciát, komolyságot, hitelességet, tekintélyt kölcsönöz ennek a névnek. Stílusos Bogi esetében más a helyzet. Ott az öt szótagból három rövid, kettő hosszú. Ez pörgőssé, dinamikussá, vagányná, sportossá, menővé teszi a név hatását. A diákok megfogalmazása szerint: van benne *vibe* (pozitív rezgés, hangulat). Látható, hogy a maga módján mindkettő hatásos, mindkettő jó választás, és a megbeszélés során kiderült, illik is az érintettek személyiségéhez.

Ahhoz azonban, hogy egy újabb lépést tegyek a diákok önismeretének fejlesztése felé, megismételtetem a feladatot egy kis változtatással. Ebben az esetben a diákok padtársát kértem meg arra, hogy egy olyan pozitív jelzőt illesszen a melléjük ülő keresztnévé elé, amely meglátásuk szerint fontos és régóta tapasztalható belső tulajdonsága az illetőnek. Arra kértem őket, hogy ez különbözzön attól, mint amivel a padtársuk saját magát jellemezte.

Ez a gyakorlat jelentősen erősítheti a diákok énképét, esetemben még az is előfordult, hogy a padtárs által kiemelt tulajdonságot az érintettek meghatározóbbnak találták a sajátjuknál, és a következő feladatokban ezt használták fel. A feladatból adódó gesztus elmélyítheti az egymás mellett ülők barátságát, amely alapja lehet a kooperatív tanulásnak. Ez jelentősen megkönnyíti a tanár helyzetét egy olyan osztályban, ahol az osztályfőnök alakította ki az ülésrendet. Ez gyakran azzal a céllal történik, hogy a diákok ne egymással beszélgessenek, hanem inkább figyeljenek az órán. Egy ilyen osztályfőnöki attitűd azonban gátja is lehet a páros és a csoportmunkáknak, de a fentiekhez hasonló feladatokkal kialakítható és elmélyíthető egy bizalmi kapcsolat a padtársak között.

Egy osztályeposz terve, avagy a verstan mint közösségépítő erő

Egy ideális irodalomóra az egyénen kívül a közösséget is építi. A magyartanárnak ez akaratlanul is a feladatává válik, hiszen heti négy órában találkozik a diákokkal, ami azt jelenti, hogy intenzívebb a kapcsolata egy osztállyal, mint az egy-három órás tantárgyat tanító kollégáinak. Ez éppen akkora felelősség, mint amekkora lehetőség. Egy alakuló, még talán a viharzás szakaszáig sem jutó kilencedikes osztályt összeková-

csolhat egy közös produktum megalkotása, amely folyamatosan bővíthető, és akár a szalagavatóg, a bankettig is elkísérheti őket.

Ha az állandó jelző megtalálásával kombinált névválasztási játékra épülő feladatnak köszönhetően – az osztálylétszámtól függően – rendelkezünk legalább ötven-hatvan darab megoldással, akkor ne féljünk használni őket. A legtöbbje kiválóan beépíthető egy hexameterbe (akár egy kis módosítással). Ez pedig alkalmas lehet arra, hogy a hexameterekből megszülessen egy osztályeposz töredéke, például a seregszemle. Ehhez csak annyira van szükség, hogy mindenki írjon a saját választott vagy padtársától kapott nevének felhasználásával két hexametert önmagáról egyes szám harmadik személyben (mintha ő lenne a történet elbeszélője). Először célszerű ellenőrizni, hogy mindegyik név beilleszthető-e az eposzba (megoldható-e, hogy elnyerje helyét a szpondeuszok és a daktiluszok között). Ha nem, akkor át kell formálni kreatív módon, hogy megfeleljen az eposzírás követelményeinek (de akár a valódi név is használható). Ennek segítségével a diákok betekinhetnek az alkotási folyamatba, megtapasztalhatják, hogy a nyelv csak egy nyersanyag, amelyet egy szerzőnek folyton alakítania, formálnia kell.

Amikor mindenki megírta és alaposan ellenőrizte a hexametereit, akkor elkezdődhet az eposztöredék összeállítása. Egy megosztott dokumentumban a diákok elhelyezhetik a soraikat (a káoszt megelőzendő akár névsor szerint), amelyből összeáll az osztály seregszemléje. Ennek összeolvasása, bemutatása lehet az a produktum, amely lezárja a verstannal foglalkozás első fázisát. Innen már könnyebb lesz továbblépni Szapphóhoz vagy Anakreónhoz, hiszen mindkettő szegről-végről kolléga: gondolatcsiszoló ritmusgyáros.

A seregszemlében mindenki két hexameterrel szerepel, így nincs egyetlen hősiünk, Akhilleuszunk, Odüsszeuszunk, aki kiemelkedik a csoportból. Az alkotás szabadon bővíthető, rajzórán (vizuális kultúra vagy művészeti nevelés) akár illusztráció is készíthető hozzá. Szorgalmi feladatként bátran kiadható az eposz többi részének megalkotása, hiszen az eddig befektetett munka, annak eredménye, érzelmi hatása sokat tovább inspirálhat.

Mi a cél?

A verstan tanításának nem az a célja, hogy költőket faragjunk a diákokból. Inkább olyan gondolkodó emberek nevelése körvonalazódhat bennünk, akik megtalálják a tartalomhoz a formát, és így fejlődik a stílusérzékük. A diákok önmagukon keresztül kerülnek közelebb a verslábakhoz, a hexameterhez, miközben formálódhat a jövőkéjük. Tovább kereshetik vagy erősíthetik szerepüket a közösségen belül, és megtapasztalhatják, milyen a kollektív alkotás, ráébredhetnek, hogy az irodalom nemcsak magányos tevékenység lehet, hanem művészetté összeálló kooperatív munka. Egy hatásos verstanóra után máshogy lépnek az áruházak pénztárához, és talán másképpen gondolkodnak a jövőjükéről is, és remélhetőleg nem rezzennek össze évtizedek múltán, amikor meghallják valakitől a daktilusz szót.